



Bijna niets meer vanzelfsprekend

De gevolgen van de
coronacrisis voor het leven
in de provincie Groningen

Bijna niets meer vanzelfsprekend

**De gevolgen van de
coronacrisis voor het leven
in de provincie Groningen**

Februari 2021



Samenvatting

De coronacrisis heeft voor veel Groningers belangrijke gevolgen. Deze doen zich voor op het gebied van werk & inkomen, onderwijs, sociale contacten & meedoen en gezondheid & (mantel)zorg – ze raken kortom het hele leven.

Niet iedereen wordt even hard geraakt. In het onderzoek dat Sociaal Planbureau Groningen in november 2020 uitvoerde, springen drie groepen eruit:

- **zzp'ers:** bijna de helft is werk of inkomen (deels) kwijtgeraakt, ruim een kwart maakt zich financiële zorgen en ook mentaal loopt het niet bij iedereen lekker;
- **jonge mensen (18-34 jaar),** vooral degenen die nog studeren: zeker een kwart tot een derde krijgt minder goed onderwijs, is studiemotivatie kwijtgeraakt, is eenzamer geworden of mentaal minder gezond;
- **mensen met een slechte gezondheid:** voor ongeveer vier op de tien betekent 'corona' dat ze vaker eenzaam zijn, een slechtere gezondheid hebben en zich veel zorgen maken over hun financiën.

Mensen met een uitkering of lage opleiding melden minder vaak verlies van werk of inkomen, financiële zorgen, eenzaamheid en gezondheidsproblemen dan de gemiddelde Groninger. Ook ouderen (65+) ondervinden, in vergelijking met andere leeftijdsgroepen, relatief weinig problemen door de coronacrisis. Wel zijn ze het vaakst bang om besmet te raken. De 18- tot 34-jarigen zijn het vaakst bang om andere te besmetten, maar houden zich het minst vaak aan de maatregelen om besmetting te voorkomen.

De uitkomsten leveren belangrijke aandachtspunten op voor bestuurders en beleidsmakers. In de slotbeschouwing klinkt door dat de samenleving veerkrachtig is, maar – zeker tijdens en na de coronacrisis – een (gemeentelijke, provinciale, landelijke) overheid nodig heeft, die kwetsbare groepen ziet en steunt. Gezien de resultaten van dit onderzoek moeten de vraagstukken toekomstperspectief voor jongeren, sociale samenhang in dorpen en wijken, een goed functionerende arbeidsmarkt en een gezondere bevolking hoog op de politieke en maatschappelijke agenda staan.

“De coronacrisis heeft vooral gevolgen die niet prettig zijn, maar brengt soms ook mooie dingen mee.”

Gevolgen en aandachtspunten (samenvatting)

	Werk	Inkomen	Onderwijs	Sociale contacten & meedoen	Gezondheid & (mantel)zorg
Positieve gevolgen	39% van de werkenden ervaart belangrijke positieve gevolgen: Top 3 • Minder reistijd • Betere taakinhoud of werkwijze • Minder werkdruk of stress	Gevolgen van 'corona': • 30% heeft minder uitgaven • 5% heeft meer inkomen	Gevolgen van 'corona': • Goede basis gelegd voor meer online lessen en meer online contact (maar fysiek onderwijs moet de basis blijven)	20% ervaart belangrijke positieve gevolgen: Top 3 • Meer contact met mensen die dichtbij staan • Meer tijd (ook digitaal) voor familie, vrienden, bekenden • Nieuwe mensen leren kennen	• Bij 4% is de gezondheid verbeterd • Voor 3% van de mantelzorgers heeft 'corona' alleen positieve gevolgen gehad
Negatieve gevolgen	56% van de werkenden ervaart belangrijke negatieve gevolgen: Top 3 • Minder contact met collega's • Meer werkdruk of stress • Minder goede balans werk en privé	Gevolgen van 'corona': • 8% heeft minder inkomen • 11% heeft meer uitgaven • 6% moet sterk bezuinigen • 12% maakt zich zorgen over de eigen financiën	Gevolgen van 'corona' volgens ouders; percentages verschillen per onderwijsvorm: • Studievertraging en onderwijs-achterstand (14% tot 35%) • Motivatieproblemen (10% tot 63%) • Onvoldoende contact met leeftijds-/studiegenoten (5% tot 72%) • Verlaging onderwijskwaliteit (11% tot 56%)	81% ervaart belangrijke negatieve gevolgen: Top 3 • Minder sociale contacten buitenshuis • Minder mensen spreken • Gemis van lichamelijke aanraking	• Bij 21% is de gezondheid verslechterd • 10% heeft benodigde zorg (deels) niet ontvangen, m.n. van ziekenhuis en huisarts • Voor 22% van de mantelzorgers heeft 'corona' alleen negatieve gevolgen gehad
Aandachtspunten	• 12% van de werkenden is werk, opdrachten of inkomen (gedeeltelijk) verloren; dit geldt voor 48% van de zzp'ers • Huidige situatie is vrijwel zeker stilte voor de storm	• Vooral mensen met een slechte gezondheid (37%) en zzp'ers (27%) maken zich vaak zorgen over hun financiën	• De negatieve gevolgen raken studenten van mbo en hoger onderwijs verreweg het hardst	• 20% van de Groningers is eenzamer geworden; dit geldt voor 46% met een studentinkomen en 41% met een slechte gezondheid • Het sociale leven in dorpen en buurten staat op een laag pitje Als saamhorigheid toeneemt, is dat vaak in dorp dat al saamhorig was	• Vooral mensen met een matige of slechte gezondheid ervaren nu een verslechtering • De leeftijdsgroep 18-34 jaar is relatief zwaar getroffen op gezondheidsgebied

Inhoud

Samenvatting	
Inleiding	10
Werk	12
Inkomen	16
Onderwijs	20
Sociale contacten en meedoen	26
Gezondheid en (mantel)zorg	32
Maatregelen en beleid	38
Slotbeschouwing	42
Literatuur	
Colofon	

Inleiding

De coronacrisis houdt het land sinds maart 2020 in haar greep en laat voorlopig nog niet los. Sociaal Planbureau Groningen heeft in april en november 2020 onderzocht wat ‘corona’ voor de Groningers betekent en welke groepen inwoners het zwaarst worden getroffen.

Deze publicatie gaat over de uitkomsten van het onderzoek uit november. Hieraan deden ruim 3.400 leden van het Groninger Panel mee.

Sociaal Planbureau Groningen onderzoekt de gevolgen van de coronacrisis, om bestuurders en beleidsmakers van informatie te voorzien, die hen helpt de negatieve gevolgen te beperken, en de kwaliteit van leven in de provincie Groningen op peil te houden. In deze publicatie zijn daarom – naast de uitkomsten van het onderzoek – aandachtspunten voor het beleid opgenomen.

Focus op ‘belangrijke gevolgen’

Het onderzoek van november is opgezet als vervolg op dat van april. Dezelfde thema’s staan centraal: werk & inkomen, onderwijs, sociale contacten, gezondheid & (mantel)zorg en maatregelen & beleid. De vraagstelling is toegespitst op de *belangrijke gevolgen* van de coronacrisis voor de leden van het panel, zowel de negatieve als de positieve.

Gedeeltelijke lockdown tijdens onderzoek

De ruim 7.400 leden van het Groninger Panel kregen van 11 november tot 7 december de tijd om de digitale vragenlijst van dit onderzoek in te vullen. In die periode was de horeca gesloten en golden (voor verschillende situaties) maximale groepsgroottes. Tussen 4 en 18 november waren daarnaast publiek toegankelijke gebouwen en doorstroomlocaties (buurthuizen, zwembaden, theaters, musea, e.d.) gesloten. Op 14 december kondigde premier Rutte een nieuwe lockdown aan. De gevolgen daarvan zijn in dit onderzoek niet meegenomen.

Uitgebreide rapportage met samenvatting

De uitkomsten van het onderzoek staan, gerubriceerd naar thema, in de hoofdstukken 2 tot en met 7. Achtereenvolgens komen werk, inkomen, onderwijs, sociale contacten & meedoen, gezondheid & (mantel)zorg en preventieve maatregelen aan de orde. Na deze hoofdstukken volgt een slotbeschouwing.

Een betrouwbaar beeld van wat er leeft

Het Groninger Panel is een afspiegeling van de Groninger bevolking van 18 jaar en ouder.

Aan dit onderzoek hebben 3.417 panelleden (46%) meegedaan. Dat is ruim voldoende om een betrouwbaar beeld te geven van wat er onder Groningers leeft.

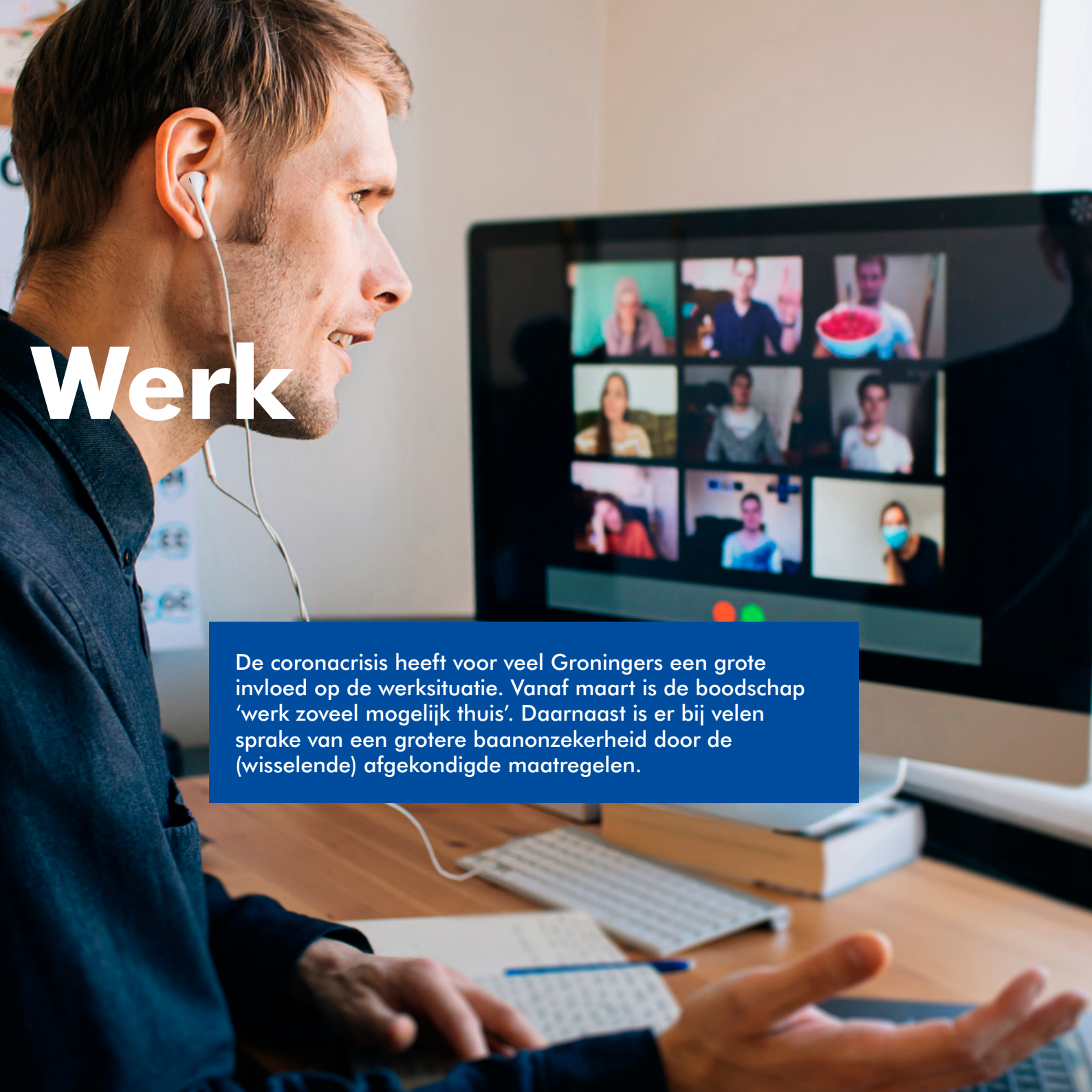
Onder de respondenten zijn jongere inwoners van Groningen iets ondervertegenwoordigd. Dit is gecorrigeerd met een weging naar leeftijd en woonomgeving.

Een beperking van het onderzoek is dat mensen die in een instelling wonen niet zijn vertegenwoordigd in het panel. Hetzelfde geldt voor kinderen en jongeren tot 18 jaar. Ook de stem van mensen die moeite hebben met de Nederlandse taal of met digitale communicatie, klinkt vermoedelijk minder goed door via het panelonderzoek.

Voor in het rapport zijn onderzoeksuitkomsten samengevat, zowel in tekst als in een schematisch overzicht.

In de hoofdstukken met onderzoeksuitkomsten per thema staat steeds één overzichtsfiguur, waarin uitkomsten zijn uitgesplitst naar verschillende kenmerken van respondenten. (Behalve in het hoofdstuk over onderwijs). In deze figuren is het percentage ‘totaal’ berekend op basis van gewogen data. Voor de overige percentages in de betreffende figuren geldt dat niet. Dit verklaart waarom het totaalpercentage soms zichtbaar afwijkt van de overige percentages.

Verspreid door het rapport zijn uitgelichte zinnen of alinea’s te vinden. (Zoals deze). Als het een citaat betreft, is vermeld van wie of wat dat afkomstig is. De meeste citaten zijn afkomstig van leden van het Groninger Panel (reacties op open vragen).



Werk

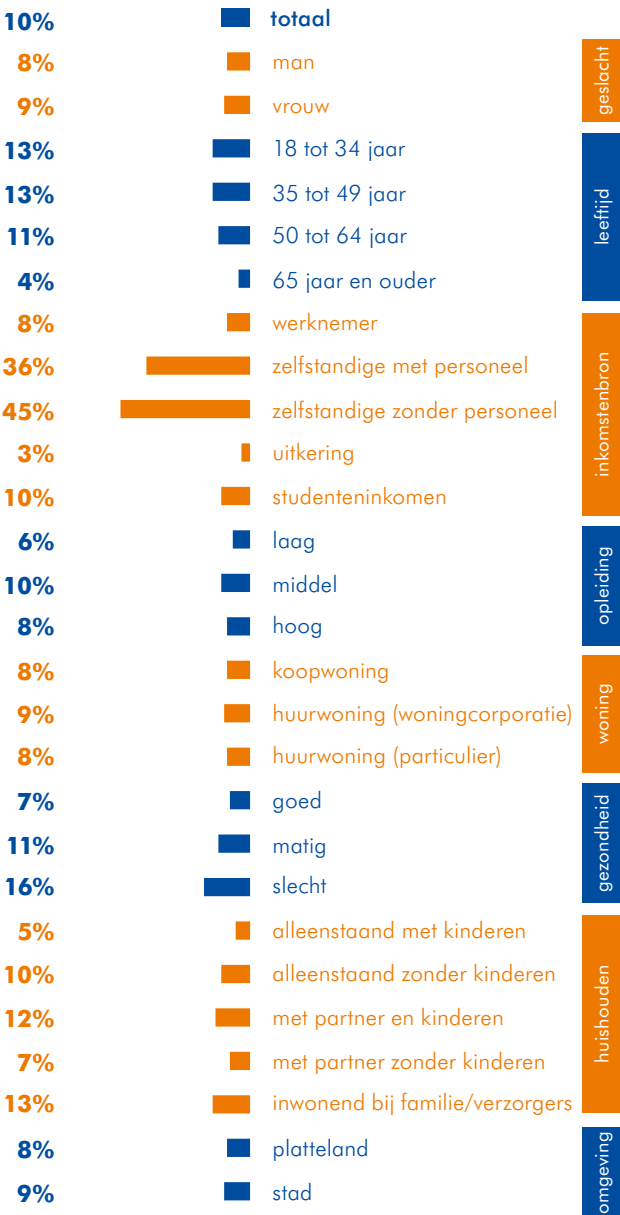
De coronacrisis heeft voor veel Groningers een grote invloed op de werksituatie. Vanaf maart is de boodschap ‘werk zoveel mogelijk thuis’. Daarnaast is er bij velen sprake van een grotere baanonzekerheid door de (wisselende) afgekondigde maatregelen.

Minder contact en meer stress op het werk

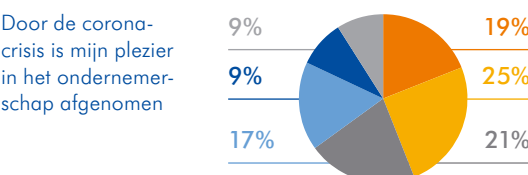
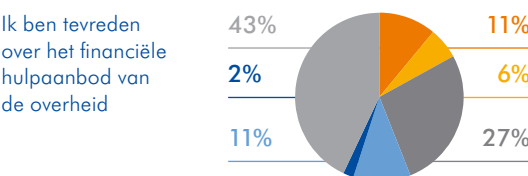
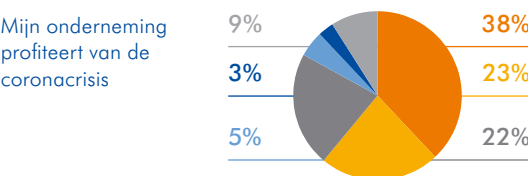
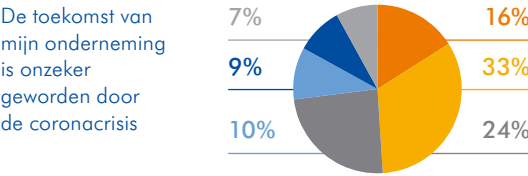
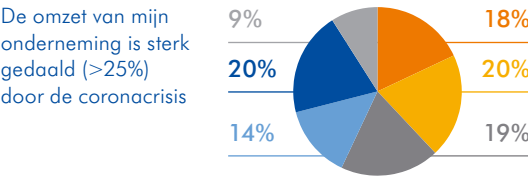
Bijna 6 op de 10 inwoners met een inkomen uit werk geeft aan dat ‘corona’ (ook) negatieve veranderingen in het werk teweeg heeft gebracht. Met name sociale en mentale aspecten van werk worden veel genoemd: minder contacten met collega’s, meer werkdruk of stress, en een minder goede balans tussen werk en privé. (Gedeeltelijk) verlies van werk, opdrachten of inkomsten speelt bij 12% van de respondenten met werk als belangrijkste bron van inkomsten. Dit is een stijging ten opzichte van april, toen was 9% werk of opdrachten kwijt door ‘corona’. In de hele bevolking van 18 jaar en ouder heeft 10% door de coronacrisis minder werk, opdrachten of inkomsten. Hierbij zijn zelfstandigen, met of zonder personeel, sterk oververtegenwoordigd.

“Niet alleen minder contact met collega’s, maar het is veel lastiger om even te overleggen. Je kunt niet even snel iets aan iemand vragen.” Vrouw, 44 jaar

Door de coronacrisis heb ik minder werk, opdrachten of inkomsten



Gevolgen voor ondernemers



- Helemaal mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens
- Weet ik niet / n.v.t.



Onzekerheid over de toekomst bij zelfstandigen

Voorals Groningers die werkzaam zijn als zelfstandige ervaren veel negatieve gevolgen. 38% van hen geeft aan alleen negatieve veranderingen te zien. Gemiddeld over alle werkenden is dit 22%. Daarnaast geeft nog eens 22% aan zowel positieve als negatieve veranderingen te ervaren. Onder zelfstandigen draagt – een stuk meer dan bij andere werkenden – het verlies van werk en opdrachten bij aan deze negatieve veranderingen.

1 op de 5 ondernemers laat weten dat zij onzeker zijn over de toekomst van hun eigen onderneming. Bij een kwart van de ondernemers is het plezier in het ondernemerschap ook afgenomen door de coronacrisis.

Minder werk en inkomsten binnen de horeca; onderwijs en overheid positief over minder reistijd

Er is een groot verschil te zien in de invloed van ‘corona’ op het werk tussen de verschillende sectoren. De agrarische sector en de groothandel zijn het minst hard geraakt als het gaat om de werksituatie. De meeste verandering wordt ervaren in de horeca, het vaakst louter negatief (57%). Met name verlies van werk en veranderende taakhoud en/of werkwijze worden als redenen genoemd. Slechts 9% van de Groningers die werkzaam zijn in de horeca geeft aan dat zij geen belangrijke veranderingen in de werksituatie hebben ervaren door de coronacrisis. Een enkeling ervaart de verandering in taakhoud en werkwijze binnen zijn werk in de horeca juist als positief.

Naast de horeca springen ook het onderwijs en de overheid eruit als sectoren waarin veel veranderingen in het werk worden ervaren. De meest genoemde negatieve verandering binnen deze twee sectoren is dat er minder contact is met collega’s. In het onderwijs komt een veranderde taakhoud op de twee plek, bij de overheid is dit een minder goede balans tussen werk en privé. In beide sectoren wordt ‘minder reistijd’ als grootste positieve verandering ervaren.

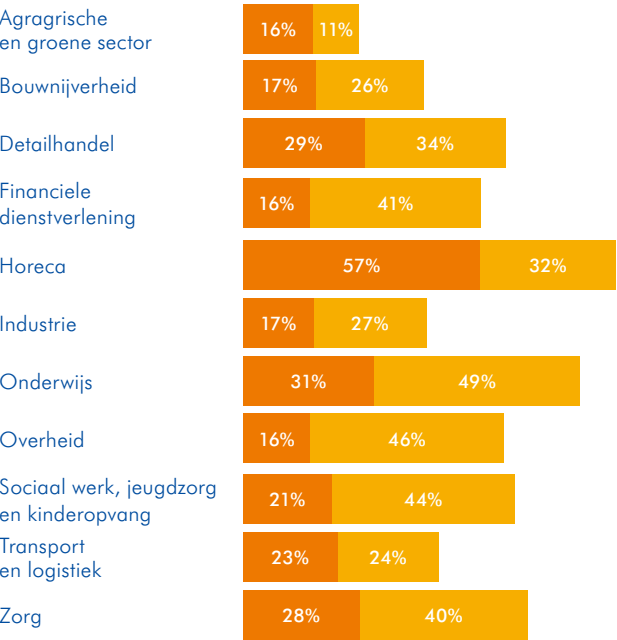
“Lastig om de scheiding tussen werk en privé te bewaken omdat ik volledig thuis werk.” Vrouw, 49 jaar, overheidssector

57%

van de werknemers en ondernemers in de horeca ervaart louter negatieve gevolgen



Gevolgen van de coronacrisis op de werksituatie



- Alleen negatieve gevolgen
- Negatieve en positieve gevolgen

Inkomen

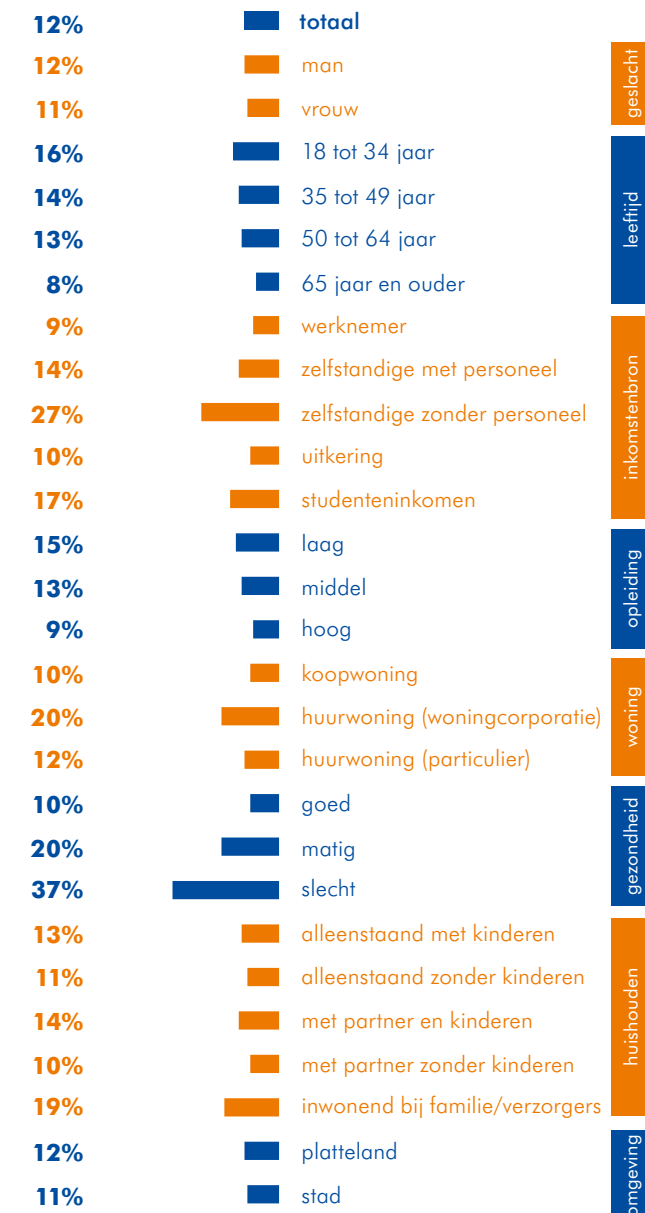
De coronacrisis gaat gepaard met een economische crisis. Het verlies van werk en opdrachten, of de angst om deze in de toekomst te verliezen, hebben financiële zorgen en tekorten als gevolg. Naast mensen die al langere tijd met armoede of schulden kampten, komen nu nieuwe groepen in financiële moeilijkheden.

Zzp'ers nog steeds zwaar geraakt

Evenals in het panelonderzoek van april 2020 komen zzp'ers naar voren als zwaarst geraakte groep wanneer verschillende inkomensbronnen met elkaar worden vergeleken. Zij maken zich vaker zorgen over hun financiële situatie en hebben het vaakst te maken met een afname in het inkomen (48% van de zzp'ers, 30% van de zmp'ers). Echter, zzp'ers zijn ook de groep die het vaakst te maken heeft met een stijging van het inkomen (11%). In de figuur vallen ook mensen met een slechte gezondheid op. Deze groep komt verderop nader aan de orde.

"Mijn bedrijf ligt stil, ik leef op het inkomen van mijn echtgenoot en dat vind ik zo erg dat ik er zowel geestelijk als lichamelijk niet blij van word." Vrouw, 56 jaar

Door de coronacrisis maak ik
mij veel zorgen om mijn financiële situatie

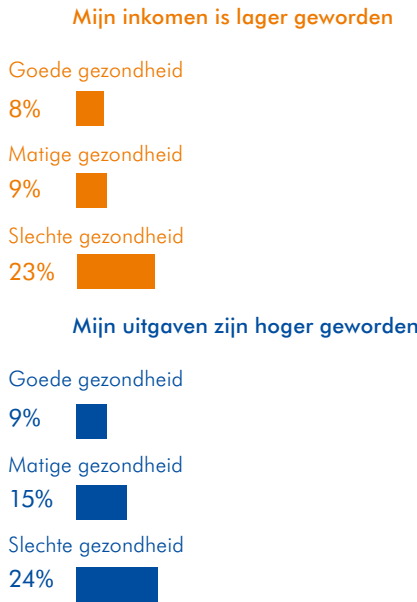


18- tot 34-jarigen



maken zich het vaakst
zorgen om financiën

Veranderingen inkomen



Jongeren meeste zorgen om financiën; 50-64 jarigen zien het vaakst afname van het inkomen

De jongste leeftijdscategorie (18-34 jaar) maakt zich het vaakst zorgen om de financiën (16%). Toch is dit niet de groep die het vaakst te maken krijgt met een afname van het inkomen. Dat zijn namelijk de 50 tot 64-jarigen. 11% van deze leeftijdsgroep heeft te maken met een afname in het inkomen door de coronacrisis, tegenover 8% van de 18- tot 34-jarigen. De jongste groep heeft wel het vaakste te maken met een toename van de uitgaven (14%). Toch is het niet verwonderlijk dat jongeren zich vaker zorgen maken. Zij hebben over het algemeen een kleinere financiële buffer om op terug te vallen, of zelfs een negatief vermogen door studieschulden (SNS, 2020). Daarnaast hebben jongeren vaker een flexibel contract en daarmee minder baanzekerheid. Ook zal deze groep deels bestaan uit studenten die bang zijn voor een (toekomstig) tekort aan banen (UWV, 2020).

Horecapersoneel vaakst getroffen door lager inkomen

Werknemers binnen de horeca hebben het vaakst te maken met een verandering in het inkomen. 35% van hen heeft te maken met een afname van het inkomen. In deze sector wordt ook het vaakst een toename van het inkomen ervaren (15%), evenals in de detailhandel (eveneens 15%). Groningers werkzaam in de agrarische sector staan op de tweede plek wat betreft inkomensverlies (19%).



Vooral financiële zorgen onder mensen met een slechte gezondheid

Mensen met een slechte gezondheid maken zich door de coronacrisis vaker zorgen over hun financiën dan mensen met een matige of goede gezondheid. Dit kan beide kanten op werken, de toename van de uitgaven en de afname van het inkomen kunnen veroorzaakt worden door gezondheidsproblemen. Echter kunnen beide ook zorgen voor een verslechtering in de (mentale) gezondheid. Het verband tussen een slechte gezondheid en financiële zorgen zien we bij alle leeftijdsgroepen terugkomen.

23%

van de mensen met een slechte
gezondheid heeft door corona een
lager inkomen





Onderwijs

Sinds de start van de coronacrisis hebben de coronamaatregelen impact op het onderwijs. Op 16 maart moesten alle onderwijsinstellingen hun deuren sluiten en moesten lessen zoveel mogelijk op afstand worden verzorgd. De rest van 2020 waren de (on)mogelijkheden binnen het onderwijs sterk wisselend. Afhankelijk van de studierichting hebben sommige jongeren sinds de start van het nieuwe schooljaar nog geen voet in hun school of universiteit gezet.

Het vaakst onderwijsachterstanden geconstateerd op mbo en hoger onderwijs

Veel ouders met schoolgaande kinderen denken dat hun kind in november 2020 een onderwijsachterstand of studie vertraging heeft opgelopen door de coronacrisis. De situatie verschilt per onderwijstype. Basisschoolouders zijn positiever gestemd dan ouders van studenten in het mbo en hoger onderwijs. Bijna de helft van deze laatste groep denkt dat hun kind op dat moment een achterstand heeft. Studenten (hbo/universiteit) zelf zijn iets positiever dan hun ouders, maar nog steeds geeft 1 op de 3 aan studie vertraging te hebben opgelopen.

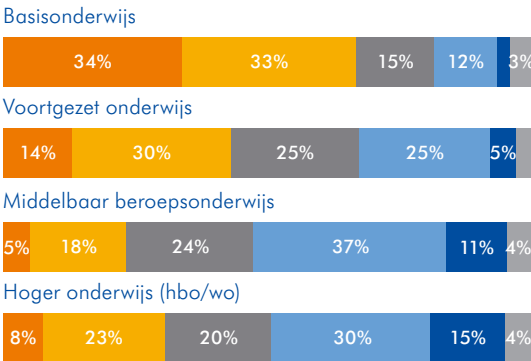
Hoewel studenten in het mbo en hoger onderwijs het vaakst tegen een studieachterstand aan dreigen te lopen, focust onderzoek tot nu toe vooral op het primair onderwijs. Onderzoek (Oxford University, oktober 2020) toont dat Nederlandse basisschoolleerlingen tijdens de eerste sluiting van de scholen weinig tot geen vooruitgang hebben geboekt. Dit geldt met name voor kinderen van laagopgeleide ouders. Onderzoek van Cito (2020) bevestigt dat de leer groei bij basisschoolleerlingen tijdens het afstandsonderwijs minder was dan in andere jaren.

14%

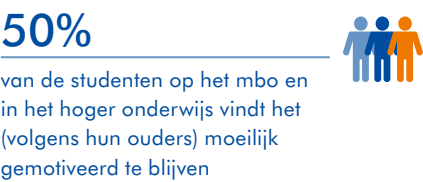
van de ouders geeft aan dat zijn/haar kind in het basisonderwijs een onderwijsachterstand heeft



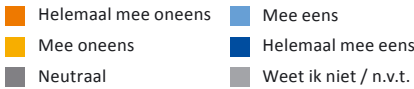
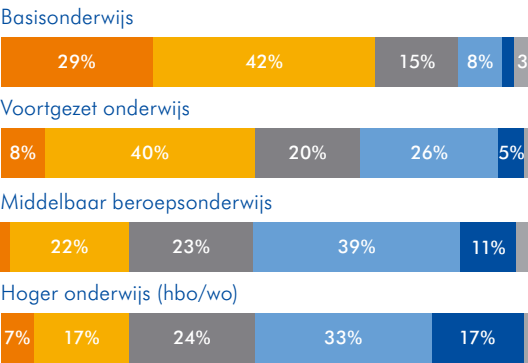
Op dit moment heeft mijn kind een onderwijsachterstand/studie vertraging



Helemaal mee oneens Mee oneens Neutraal Mee eens Helemaal mee eens Weet ik niet / n.v.t.



Op dit moment vindt mijn kind het moeilijk om gemotiveerd te blijven voor het onderwijs



Motivatieproblemen zijn het grootst onder hbo/wo studenten

1 op de 10 leerlingen in het basisonderwijs, 1 op de 3 in het voortgezet onderwijs, en zelfs de helft van de leerlingen in het hoger onderwijs kampt volgens hun ouders met motivatieproblemen. Als je het studenten in het hoger onderwijs zelf vraagt, geeft maar liefst 63% aan motivatieproblemen te hebben. Dit is gelijk aan de eerste meting in april. Dat verbaast niet, want er zijn nog steeds weinig contactmomenten voor studenten – één van de basisingrediënten voor een goede motivatie die mist bij het uit blijven van fysiek onderwijs (Ryan & Deci, 2000). Met name voor eerstejaars studenten in het mbo, hbo en wo is het moeilijk om binding met de opleiding te ontwikkelen (SCP-coronakompas, 2020). Het SCP waarschuwt voor een grotere kans op studie-uitval en wisselen van studie.

Grote ontevredenheid over onderwijskwaliteit, alleen basisonderwijs scoort voldoende

Het merendeel van de basisschoolouders vindt de onderwijskwaliteit in november goed. In april was dat minder dan de helft. Ouders van leerlingen in het voorgezet onderwijs zijn weliswaar iets beter te spreken over de onderwijskwaliteit dan in het voorjaar, nog steeds is minder dan de helft hier in november tevreden over. Ouders van studenten in het mbo en hoger onderwijs zijn het minst tevreden: respectievelijk 9% en 15% is positief. Hbo/wo studenten zelf oordelen iets milder: 1 op de 3 vindt de kwaliteit goed.

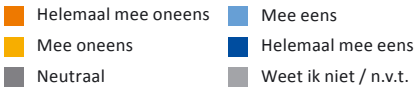
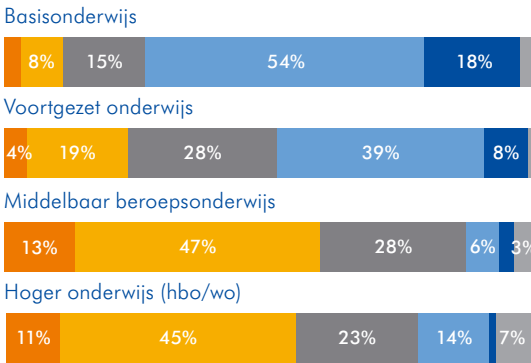
“De kwaliteit van het onderwijs ging heel erg achteruit. We hebben veel minder contacturen met leraren, maar betalen meer collegegeld. Je had het idee dat je alles zelf moest doen en leraren konden moeilijk met de technologie omgaan.” Vrouw, 20 jaar, hbo/wo

Ook leerkrachten in het basis-, voortgezet en speciaal onderwijs constateren dat de kwaliteit nu slechter is dan voor ‘corona’ (AOB, november 2020). Het voortgezet onderwijs is blijkens deze leerkrachten het hardst getroffen: 3 op de 4 geven aan dat de onderwijskwaliteit daar slechter is. Bijna de helft van de leraren zegt zelfs dat het niet lukt om leerlingen goed voor te bereiden op het eindexamen.

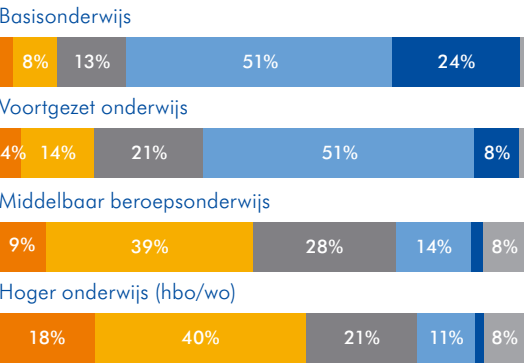
Digitaal onderwijs kan in kwaliteit niet op gelijke voet concurreren met fysiek (face-to-face) onderwijs. SCP-coronakompas, oktober 2020



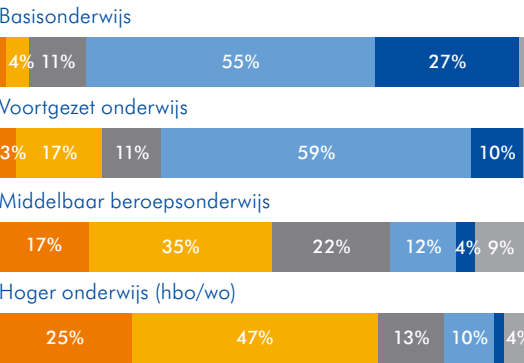
Op dit moment vind ik de kwaliteit van het onderwijs dat wordt gegeven goed



Op dit moment is er voldoende contact tussen mijn kind en de leraar/docenten



Op dit moment is er voldoende contact tussen mijn kind en klas/studiegenoten



Helemaal mee oneens Mee eens
Mee oneens Helemaal mee eens
Neutraal Weet ik niet / n.v.t.



Gemis sociale contacten onder studenten het grootst

Driekwart van de basisschoolouders vindt dat er voldoende contact is tussen hun kind en de leerkracht. Onder ouders in het voortgezet onderwijs is dat 59%. In het mbo, hbo en wo zijn ouders absoluut niet te spreken over het contact tussen hun kind en de docenten. Ongeveer 15% van deze ouders is hier tevreden over. Als je het studenten zelf vraagt is minder dan een derde hier tevreden over.

Ouders van basisschoolleerlingen vinden over het algemeen dat hun kind voldoende contact heeft met klasgenootjes (82%). Onder vo-ouders is dit 69%. Studenten missen contacten met studiegenoten. Slechts weinigen zijn hier tevreden over.

Fysiek contact en interactie belangrijk in onderwijs.
Wel meer mogelijk door digitale middelen.

Het afgelopen half jaar gingen in het onderwijs veel dingen anders dan voorheen. Ouders en studenten gaven aan wat goed ging en mag blijven, maar ook wat niet goed ging in het onderwijs.

Ruim een kwart van de ouders wil niks behouden van het ‘corona-onderwijs’. Ze zien hun kinderen het liefst weer naar school gaan, waar ze samen met klasgenoten kunnen leren. Vooral het gemis aan sociale contacten weegt voor ouders zwaar. Ook is de communicatie vanuit de school voor verbetering vatbaar. Lesuitval/schoolsluitingen, een lagere onderwijskwaliteit, de verantwoordelijkheid voor onderwijs aan hun kinderen, minder digitaal vaardige docenten, gebruik van te veel verschillende onlinemethodes en het gebrek aan stageplekken waren ouders ook een doorn in het oog.

Een grote groep ouders zag ook pluspunten. Graag behouden zij de mogelijkheid dat een kind bij ziekte de les online mee kan doen. De mogelijkheid om zo af en toe online les te kunnen volgen of lessen terug te kunnen kijken wordt ook gewaardeerd. Het thuisonderwijs heeft het gebruik van digitale middelen en de vaardigheden hierin bij veel kinderen en volwassenen vergroot, waardoor bijvoorbeeld ook oudergesprekken online kunnen plaatsvinden.

Studenten zelf zouden graag zien dat de online lessen (en het terugkijken van colleges) vaker ingezet kunnen worden dan voor ‘corona’, maar alleen als daarnaast voldoende fysieke bijeenkomsten zijn. Interactie en sociaal contact zijn hierbij essentieel.



Sociale contacten en meedoen

Het sociale leven is voor het overgrote deel van de Groningers sinds maart 2020 totaal overhoop gegoooid. Normaal gesproken zagen mensen elkaar op het werk, bij de sportclub of in de horeca. Tegenwoordig ziet men elkaar minder vaak, en vooral digitaal.

Het sociale leven is heel anders door 'corona'

81% van de Groningers geeft aan dat de coronacrisis belangrijke gevolgen heeft voor het sociale leven en de sociale contacten. De negatieve gevolgen overheersen sterk. Toch ziet 20% (ook) positieve kanten.

Het algemene beeld – vooral negatieve, maar ook positieve gevolgen – komt terug bij verschillende leeftijdsgroepen, mannen en vrouwen, stedelingen en plattelandsbewoners.

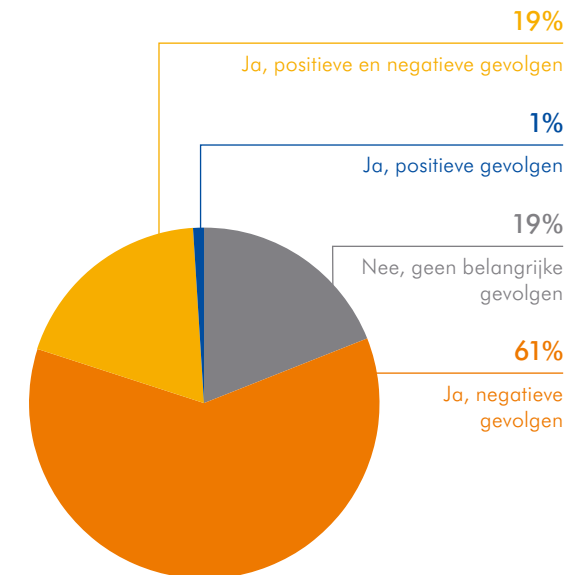
“Het spontane is verdwenen uit het leven. Even een kopje koffie drinken in de horeca of bij de burens. Even op bezoek bij familie. Even een arm om iemand heen die het moeilijk heeft, of zelf een knuffel krijgen van een kind of moeder. Dat is allemaal anders en maakt het leven soms wat saai.” Vrouw, 57 jaar

61%

ervaart louter negatieve gevolgen voor zijn/haar sociale leven



Heeft de coronacrisis belangrijke gevolgen voor uw sociale leven of contacten?



59% van de Groningers mist lichamelijke aanraking



Veranderingen door de coronacrisis

De percentages hebben alleen betrekking op de mensen die hebben aangegeven dat zij negatieve dan wel positieve veranderingen hebben ervaren

Negatieve veranderingen



Positieve veranderingen



Minder contacten en activiteiten, meer rust

Bij de negatieve veranderingen in het sociale leven staat de afname van het *aantal* contacten bovenaan. Maar ook gemis aan de nabijheid van mensen speelt een rol.

Mensen die ‘anders’ hebben aangekruist, noemen ter toelichting het vaakst dat ze minder contacten hebben én dat gebruikelijke activiteiten, zoals gezamenlijk sporten, horecabezoek, bijeenkomsten met clubs en verenigingen, niet meer doorgaan. Bij sommigen die ‘anders’ hebben gekozen, leidt de coronacrisis tot mentale problemen of sociale spanningen – al dan niet in het eigen huishouden.

“Bijna alle contacten zijn weg, alleen chat of app of bellen. Alle gezelligheid en ontspanning is weg. Ik moet veel meer moeite doen als mantelzorger en daar staat weinig plezier of gezelligheid tegenover.” Vrouw, leeftijd onbekend

De coronacrisis heeft er ook toe geleid dat sommige contacten zijn verbeterd en nieuwe contacten zijn ontstaan.

In de categorie ‘anders’ stippen mensen vooral twee veranderingen aan die zij positief vinden, namelijk minder sociale verplichtingen en minder prikkels, oftewel meer rust.

“Positief is de rust om tijd te besteden aan activiteiten die steeds bleven liggen, en om te lezen.” Vrouw, 71 jaar

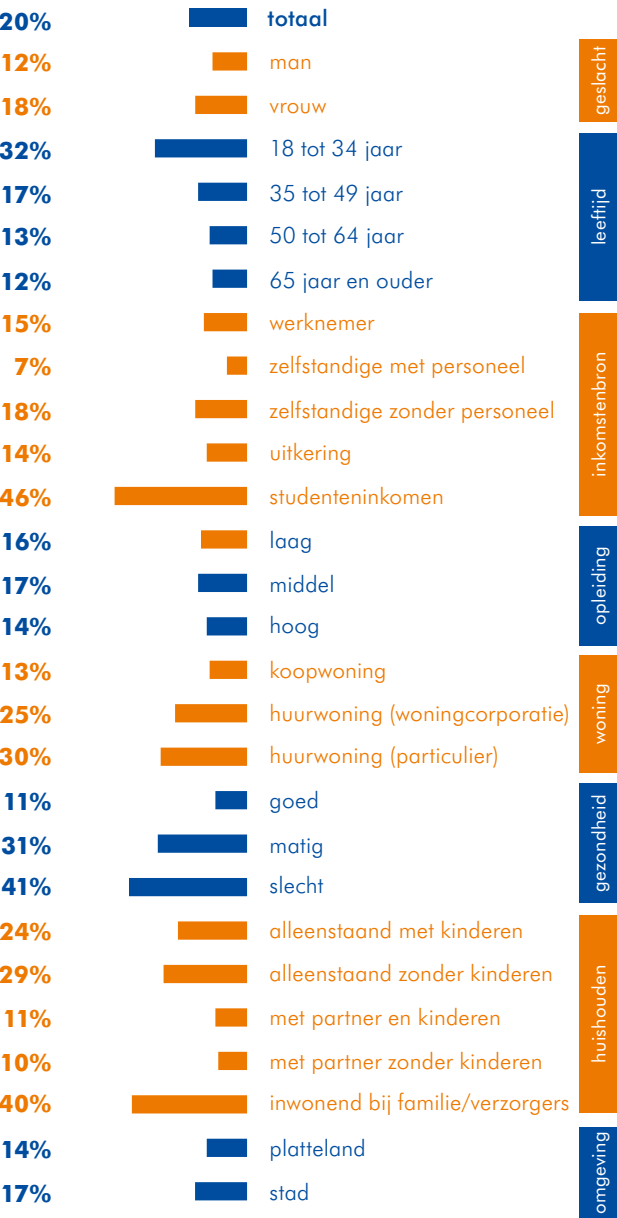
Vooral studenten vaker eenzaam

1 op de 5 Groningers (20%) voelt zich door ‘corona’ vaker eenzaam. Bij studenten (18+’ers met een studentinkomen) en mensen met een slechte gezondheid slaat de eenzaamheid meer dan twee keer zo vaak toe.

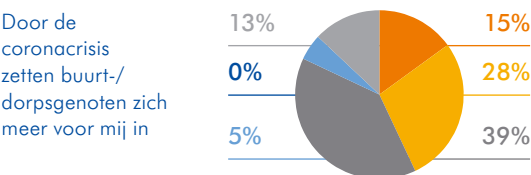
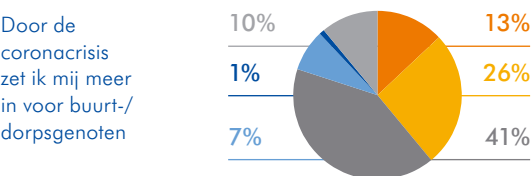
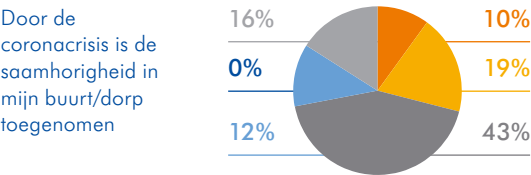
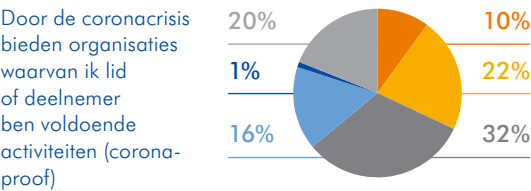
Van de mensen van 18 jaar en ouder die bij (groot)ouders, familie of verzorgers inwonen is 40% naar eigen zeggen eenzamer geworden door de coronacrisis. Dit percentage is opmerkelijk, omdat thuiswonenden in andere omstandigheden het minst vaak eenzaam zijn, in vergelijking met mensen in andere huishoudens (CBS-enquête Sociale samenhang & Welzijn, 2020). Alleenstaanden en alleenstaande ouders hadden voor de coronacrisis het vaakst sterke gevoelens van eenzaamheid. (CBS, 2020). Ook bij deze huishoudens zijn de eenzaamheidsgevoelens nu meer dan gemiddeld toegenomen.

Kijken we naar leeftijdsgroepen, dan blijkt dat vooral jongeren (18 t/m 34 jaar) eenzamer zijn geworden door ‘corona’. Bij ouderen (65+ en ook 75+) leidt de coronacrisis het minst vaak tot (grotere) eenzaamheid. Kennelijk slagen ouderen er beter in om in coronatijden hun sociale leven op het oude (al dan niet door hen zelf gewenste) peil te houden.

Ik voel me vaker eenzaam



Sociale contacten in de buurt



- Helemaal mee eens
- Mee oneens
- neutraal
- mee eens
- helemaal mee eens
- weet ik niet / n.v.t.

Dorpsleven vaak op een laag pitje

“Ben bestuurslid van een vereniging – staat stil. Zing in een koor, dit staat stil. Vrijwilligerswerk in een museum staat op een laag pitje.” Man, 72 jaar

Volgens zorgzamedorpengroningen.nl¹ zijn in 39 Groningse dorpen initiatieven genomen om juist in tijden van ‘corona’ onderlinge hulp te bieden (bij boodschappen, vervoer, sociale contacten, e.d.) of nieuwe activiteiten te organiseren. Uit het panelonderzoek blijkt dat deze 39 dorpen tot de positieve uitzonderingen behoren. Slechts een klein deel van de Groningers (5% tot 17%) bevestigt namelijk dat er door de coronacrisis in zijn of haar situatie sprake is van nieuwe activiteiten, extra onderlinge hulp of meer saamhorigheid.

Het beeld dat hierboven naar voren komt over het dorps- en buurtleven in tijden van ‘corona’, is in lijn met panelonderzoek naar leefbaarheid, dat is uitgevoerd in oktober 2020 (Sociaal Planbureau Groningen, 2021). Dat laat namelijk zien dat 8% van de Groningers vindt dat de leefbaarheid in hun woonomgeving het afgelopen jaar vooruit is gegaan, terwijl 27% juist een achteruitgang waarneemt en 65% geen verandering ervaart. Zowel de verbetering als de verslechtering van de leefbaarheid wordt in het leefbaarheidsonderzoek door veel Groningers aan ‘corona’ toegeschreven.

“De saamhorigheid in het dorp (Middelstum) is een stuk groter geworden. Dat doet mij goed. Even een appje of de buurman nog gezond is. Met elkaar zorgen voor sfeerverlichting in de straten. Dat maakt het wel mooi.” Man, 26 jaar

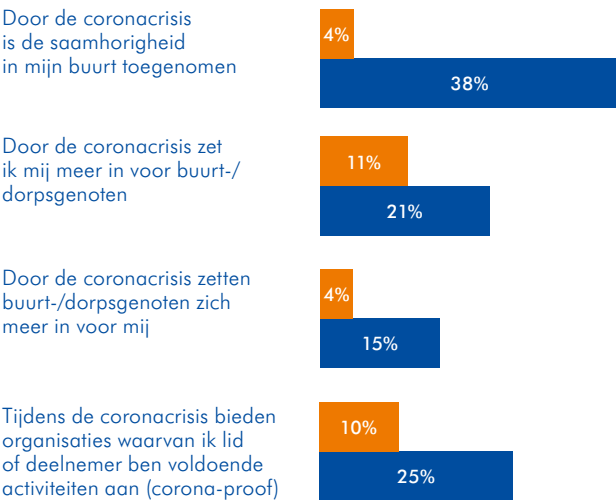


Vooral meer saamhorigheid in gezellige dorpen en wijken

In 2018 reageerden leden van het Groninger Panel op de stelling ‘ik woon in een gezellig(e) dorp/wijk met veel saamhorigheid’. Groningers die het toen (helemaal) eens waren met die stelling, zien nu veel vaker positieve effecten van ‘corona’ op saamhorigheid, onderlinge hulp of activiteiten dan Groningers die het in 2018 (helemaal) oneens waren met de stelling. Met andere woorden: de saamhorigheid is in coronatijd vooral toegenomen in dorpen en wijken waar al een goede saamhorigheidsbasis was.

Effecten van de coronacrisis op saamhorigheid

Aandeel inwoners dat het (helemaal) eens is met de stellingen, uitgesplitst naar wel en niet saamhorige dorpen



- Woonachtig in gezellig(e) dorp/wijk met veel saamhorigheid (2018)
- Niet woonachtig in gezellig(e) dorp/wijk met veel saamhorigheid (2018)

¹ Geraadpleegd op 20-01-2021



Gezondheid en (mantel)zorg

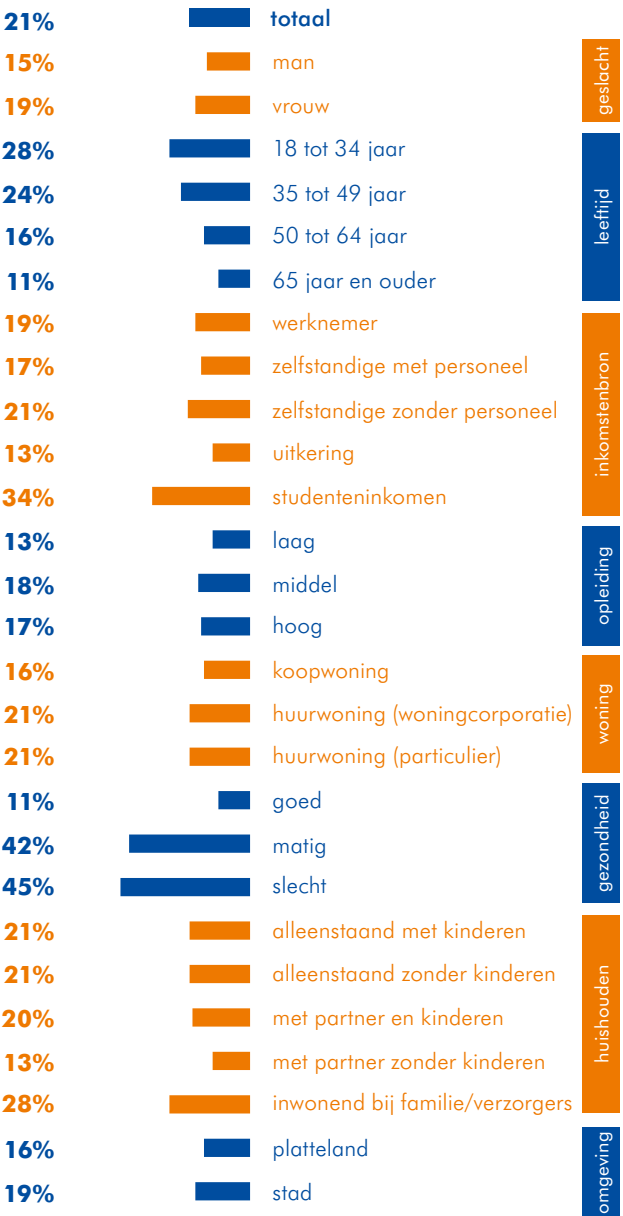
De coronacrisis heeft de gezondheid en gezondheidszorg flink op de proef gesteld. De grote golf aan coronapatiënten zorgt ervoor dat zorgpersoneel overuren draait, reguliere zorg wordt uitgesteld of afgezegd, en dat mensen zelf huiverig worden om benodigde zorg op te zoeken. Ook het vele thuiszitten vraagt veel van de lichamelijke en fysieke gezondheid van Groningers.

Gezondheid is bij 1 op de 5 verslechterd

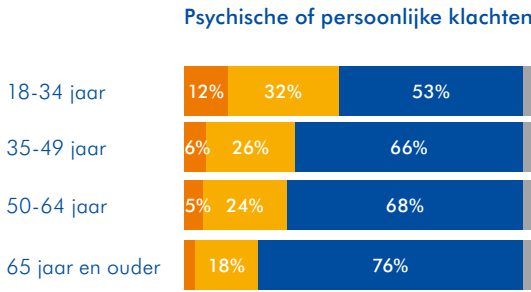
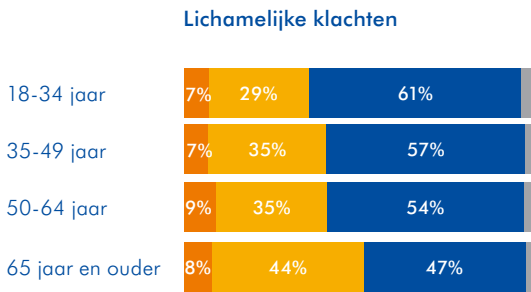
1 op de 5 inwoners van Groningen geeft aan dat de gezondheid achteruit is gegaan. Dit kan komen door uitstellen of ontbreken van de benodigde zorg, maar ook door andere maatregelen zoals veel thuiswerken of een beperkt sociaal leven. Slechts 4% van de Groningers geeft aan dat de gezondheid is verbeterd door de coronacrisis.

“Ik ben te lang blijven aanmodderen met lichamelijke klachten om de zorg niet te belasten, met als gevolg dat ik afwacht of het niet te laat zal zijn voor een operatie.”
Vrouw, 63 jaar

Mijn lichamelijke of mentale gezondheid is verslechterd door de coronacrisis



Beperkingen in het dagelijks leven door lichamelijke of psychische gezondheidsklachten



Heel erg
Een klein beetje
Helemaal niet
Weet ik niet / Geen antwoord

Jongeren geraakt door psychische problemen, ouderen vooral lichamelijk

Vooral jongeren ondervinden een negatieve invloed van de coronacrisis op de lichamelijk en/of mentale gezondheid. Voor ruim een kwart van de inwoners van 18 tot 34 jaar is dit het geval. Naar mate de leeftijd toeneemt, neemt de invloed op de gezondheid af. Net als in eerdere jaren ervaren jongeren voornamelijk psychische klachten en overheersen lichamelijk klachten en aandoeningen bij de oudere leeftijdsgroepen. ‘Corona’ heeft er wel voor gezorgd dat de psychische klachten bij jongeren zijn uitvergroot. In 2019 gaf 36% van de 18 tot en met 34 jarigen aan dat zij door psychische klachten of persoonlijke problemen werden beperkt in hun dagelijkse activiteiten (paneluitvraag Gezondheid en Vitaliteit, Sociaal Planbureau Groningen, 2019). In november 2020 was dit 44%. Ook het percentage jongeren dat hier in sterke mate last van heeft is gestegen van 8% in 2019 naar 12% in 2020.

De beperking van activiteiten door lichamelijke klachten is in verhouding tot 2019 onder alle leeftijdsgroepen juist afgenomen. Waar in 2019 nog 68% van de inwoners van 65 jaar en ouder aangaven te worden beperkt door lichamelijke klachten, is dit in 2020 gedaald tot 52%. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat mensen door de coronacrisis meer thuis zitten en dus minder activiteiten hebben waarin lichamelijke klachten een beperking kunnen vormen.

1 op de 10 heeft één of meerdere vormen van zorg niet ontvangen

Het hoge aantal coronapatiënten zorgt voor een hoge druk op de zorg. Veel zorg voor niet-Covid patiënten wordt hierdoor uitgesteld of afgezegd (RIVM, september 2020). Van alle Groningers heeft 10% (deels) niet de zorg ontvangen die zij nodig hadden. Hierbij gaat het deels om zorg die niet geleverd werd, en deels om zorg waar de inwoner zelf van heeft afgezien. Vooral de zorg door het ziekenhuis of een medisch specialist werd niet geleverd. Als het de eigen keus was van inwoners om af te zien van zorg gaat het met name om zorg van een huisarts of doktersdienst.

“De waslijst met lichamelijke klachten wordt steeds langer, echter zijn de klachten die er bij gekomen zijn niet levensbedreigend en stel ik het bezoek aan de huisarts uit. Ik kom niet graag in een omgeving waar mogelijke coronapatiënten lopen.” Man, 61 jaar

Het uitstellen of afstellen van medische behandelingen kan grote gevolgen hebben voor de gezondheid op langere termijn. Zo heeft het RIVM berekend dat door minder geleverde zorg tijdens de eerste coronagolf in Nederland minimaal 50.000 gezonde levensjaren verloren zullen gaan. Over heel 2020 zijn er naar schatting 1,19 miljoen minder

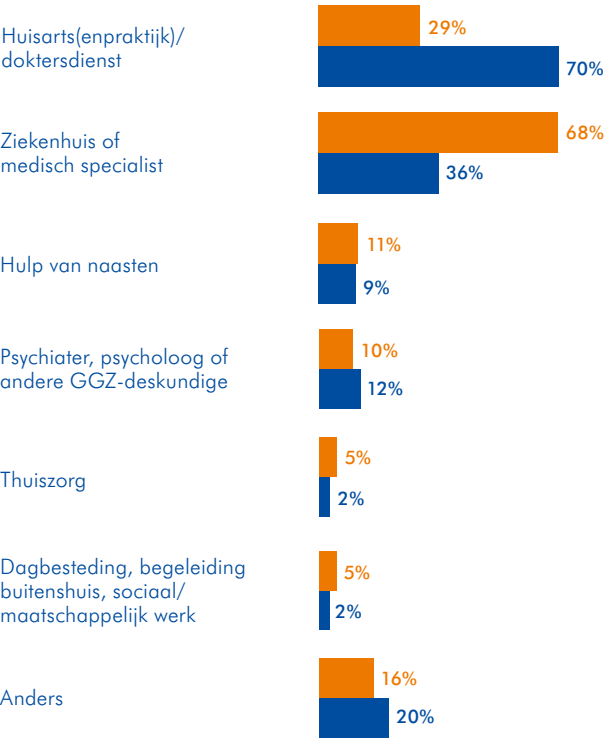
10%

van de Groningers heeft benodigde zorg (deels) niet ontvangen



10% van de Groningers heeft niet de benodigde zorg ontvangen

Hier is te zien voor welke zorgaanbieders dit het geval was



Deze vorm van zorg is (deels) niet geleverd
Van deze vorm van zorg heb ik zelf afgezien

21% van de Groningers heeft door ‘corona’ een slechtere gezondheid



verwijzingen naar medisch-specialistische zorg gedaan dan men zou verwachten zonder crisis. Dit komt doordat mensen minder naar de huisarts gingen of konden (NZA, januari 2021).

De gevolgen van het niet ontvangen van zorg die door Groningers worden genoemd lopen erg uiteen. Onder jongere leeftijdsgroepen wordt met name genoemd dat er onzekerheid ontstaat over de lichamelijke gezondheid en dat mentale problemen aanhouden. Onder oudere leeftijdsgroepen noemt men vooral het langer door blijven lopen met fysieke klachten en de verergering van de klachten.

“Ondanks herhaaldelijk aangeven van mijn medische verleden met kanker zijn afspraken toch verschoven of telefonisch gedaan en zijn onderzoeken niet goed gedaan. Nu blijkt dat de kanker terug is.” Vrouw, 48 jaar

Kwart van de mantelzorgers ziet negatieve veranderingen in mantelzorgtaken

Een kwart van de leden van het Groninger Panel verleent mantelzorg, het grootste deel zowel voor als tijdens de coronaperiode. Van deze groep geeft het grootste deel aan dat de mantelzorgtaken niet zijn veranderd door de coronacrisis. 22% zegt dat de taken alleen in negatieve zin zijn veranderd, 10% zowel in positieve als in negatieve zin, en 3% alleen in positieve zin. De meest genoemde verandering in zowel positieve als negatieve zin is de hoeveelheid zorg die wordt verleend.

Er zijn grote verschillen te zien tussen mantelzorgers in verschillende zorgsituaties. Mantelzorgers die iemand binnen het eigen huishouden verzorgen ervaren minder vaak verandering (39%) dan mantelzorgers die (ook) iemand verzorgen buiten het eigen huishouden (62%).

Opvallend is dat mensen die binnen hun eigen huishouden mantelzorg verlenen het veel vaker als negatief ervaren dat ze meer mantelzorg moeten verlenen. Terwijl mensen die buiten hun eigen huishouden zorgen het juist vaker als negatief ervaren dat ze minder zorg konden verlenen. Vermoedelijk heeft dit te maken met enerzijds het wegvallen van dagopvang en professionele hulp, en anderzijds de beperkte mogelijkheid tot het bezoeken van naasten.

Negatieve veranderingen in de mantelzorgtaken door de coronacrisis

De percentages hebben alleen betrekking op de mensen die hebben aangegeven dat zij negatieve veranderingen hebben ervaren

Door de coronacrisis verleen ik meer (of vaker) mantelzorg



Door de coronacrisis verleen ik minder (of minder vaak) mantelzorg



Door de coronacrisis doe ik andere mantelzorgtaken dan voorheen



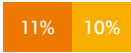
Door de coronacrisis is mijn band met de mantelzorgontvanger verslechterd



Door de coronacrisis haal ik minder voldoening uit mijn mantelzorgtaken



Door de coronacrisis heb ik minder tijd voor mijn mantelzorgtaken



- Iemand binnen het eigen huishouden
- Iemand buiten het eigen huishouden



Maatregelen en beleid

Het Kabinet staat aan het roer als het gaat om het nemen van besluiten die moeten bijdragen aan het bestrijden van het coronavirus. Sinds het begin van de coronacrisis zijn er verschillende pakketten met landelijke maatregelen van kracht geweest. De tevredenheid met deze maatregelen verandert over de tijd en ook de ‘gehoorzaamheid’ van de inwoners verandert over de tijd heen. Hoe goed men zich aan de maatregelen houdt heeft invloed op de besmettingscijfers en het verloop van de crisis.

88% van de Groningers houdt zich aan de landelijke maatregelen

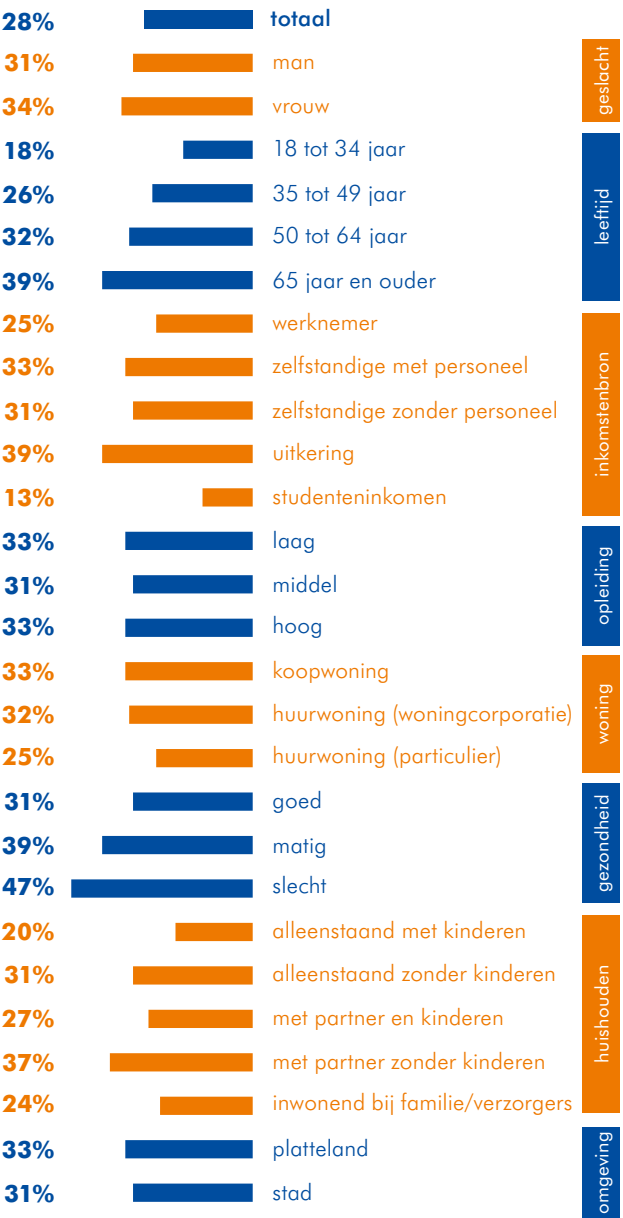
In november 2020 houdt het grootste deel (88%) van de Groningers zich aan de op dat moment geldende landelijke maatregelen. 28% van de Groningers neemt zelfs extra maatregelen bovenop de geldende landelijke maatregelen.

Vooral ouderen nemen extra maatregelen

Het valt op dat naarmate de leeftijd toeneemt, ook het percentage Groningers dat extra maatregelen bovenop de landelijk maatregelen treft stijgt. Over het algemeen houdt de groep 65-plussers zich ook het vaakst aan de maatregelen (96%), en geeft de jongste groep het vaakste aan zich (bewust) niet aan de maatregelen te houden (15%). Ook mensen met een slechte gezondheid geven vaker aan extra maatregelen te treffen, vergeleken met mensen met een matige of goede gezondheid.

Uit onderzoek van het RIVM (januari 2021) over het gedrag en de houding van mensen rond ‘corona’ blijkt dat steeds minder mensen denken dat ze het vol kunnen houden om zich aan de maatregelen te houden zo lang als dat nodig is. Het RIVM verwacht dat het percentage van mensen dat zich aan de maatregelen houdt zal dalen als de coronacrisis nog veel langer

Ik houd mij aan de landelijke maatregelen en ik neem zelf extra maatregelen



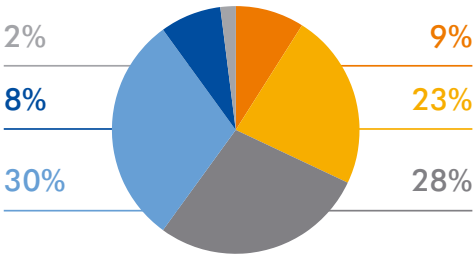
37%

van de Groningers is bang om besmet te raken met het coronavirus

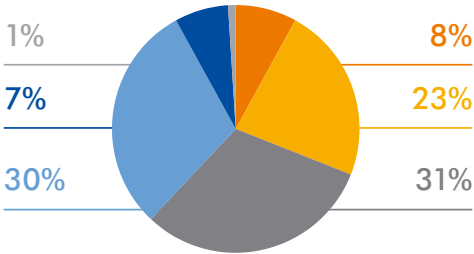


Angst voor besmetting

Op dit moment ben ik bang dat ik anderen besmet met het coronavirus



Op dit moment ben ik bang om besmet te raken met het coronavirus



Helemaal mee oneens
Mee oneens
Neutraal
Mee eens
Helemaal mee eens
Weet ik niet / n.v.t.

duurt. Eind oktober gaf driekwart van de respondenten bij het RIVM aan de maatregelen redelijk of zeker vol te kunnen houden zo lang dat nodig is. Begin januari 2021 was dit nog maar 2 op de 3.

“Er heerst veel angst en onrust om me heen. Of ik wil of niet, ik word dagelijks geconfronteerd met aanpassingen in het dagelijks leven als gevolg van maatregelen of de angst van mensen in de omgeving.”

Ruim 1 op de 3 is bang voor besmetting

In november 2020 gaf 37% van de Groningers aan dat zij bang zijn om besmet te raken met het coronavirus, 38% is bang om anderen te besmetten. Ouderen zijn met name bang om zelf besmet te raken, jongeren zijn juist banger om anderen te besmetten.

“Zowel de beperkende maatregelen, die erop neerkomen dat ik minder contact heb met anderen, als de vrees zelf besmet te worden, hebben behoorlijk wat negatieve invloed.” Man, 66 jaar

Mensen die bang zijn om besmet te raken of anderen te besmetten houden zich over het algemeen vaker aan de landelijke maatregelen dan mensen die hier minder bang voor zijn. Dit zien we voornamelijk terug bij de oudere Groningers. Zij zijn het meest bang om besmet te raken en houden zich het vaakst aan

50%

van de Groningers is tevreden met het landelijke beleid om verspreiding van het coronavirus tegen te gaan



de landelijke maatregelen. Een uitzondering op de regel zijn de jongeren. Van alle leeftijdsgroepen zijn zij het bangst om anderen te besmetten, maar ze houden zich het vaakst niet aan de maatregelen.

Kwart Groningers ontevreden met landelijk beleid tegen coronavirus

Van alle Groningers geeft de helft aan tevreden te zijn met het landelijk beleid om verspreiding van het coronavirus tegen te gaan. 28% van de inwoners is ontevreden met het landelijke beleid en 20% staat neutraal tegenover het beleid om het virus niet verder te verspreiden.

“Ondervind erg veel hinder, niet zozeer van het coronavirus, maar het beleid wat gevoerd wordt om het virus terug te dringen. Veel tegenstrijdigheden in het huidige beleid.” Man, 32 jaar

Dit beeld is in lijn met het landelijke beeld. Resultaten van het onderzoek ‘Campagne-effectmonitor Alleen Samen’ van het RIVM laten zien dat het draagvlak voor de landelijke maatregelen al sinds de zomer stabiel is en rond de 50% ligt. Aan het begin van de coronacrisis in maart lag dit percentage nog rond de 70%.

Slotbeschouwing

Sociaal Planbureau Groningen ziet op basis van de onderzoeksresultaten vier thema's die in het bijzonder beleidsmatige aandacht vragen.

Werk, inkomen, schulden

Het panelonderzoek laat zien dat bijna de helft van de zzp'ers opdrachten of inkomsten (gedeeltelijk) is verloren door de coronacrisis. Vooral zzp'ers met lage tarieven die het voorheen al moeilijk hadden, zijn getroffen. In 2020 viel over de hele linie het aantal bedrijfsfaillissementen mee, maar naar verwachting gaan in 2021 zowel bij ondernemers als (hun) werknemers grotere klappen vallen. Sommige branches zullen blijvend veranderen. Landelijk is beleid nodig ter stimulering van economisch herstel, uiteraard met oog voor duurzaamheid. Daarnaast zal debat gevoerd moeten worden over de (doorgesloten) flexibilisering van de arbeidsmarkt. De regio kan veel betekenen voor de kwetsbaarste groepen, die er niet (meer) in slagen op eigen kracht uit de problemen te komen. Voorbeelden zijn: hulp bij schulden, om- en bijscholingsfaciliteiten en (bedrijfs)advies op maat.

Leren en ontwikkelen

Een toenemend deel van de leerlingen en studenten loopt een achterstand op in het onderwijs en heeft motivatieproblemen. Vooral in het mbo en hbo en op de universiteit laat de kwaliteit van onderwijs volgens ouders en studenten in het Groninger Panel vaak te wensen over. Veel jongeren (18+) ervaren de coronatijd als een aanslag op hun sociale leven en mentale gezondheid. Voor het onderwijs ligt er een aanzienlijke uitdaging om de leerlingen en studenten (weer) te motiveren en bij te spijkeren. Voor de hele samenleving is het zaak dat jongeren toekomstperspectief zien. Daartoe zijn nieuwe creatieve oplossingen nodig, die jongeren zelf het best kunnen bedenken en ontwikkelen. Belangrijk is dat jongeren in staat worden gesteld en waar nodig gestimuleerd om mee te denken over de toekomst en invloed kunnen hebben.

Sociale samenhang

De afname die zich aftekent in de sociale samenhang is zorgelijk. Juist in deze tijden zijn contacten erg belangrijk. Maar 'corona' leidt in de meeste dorpen en buurten niet tot meer naar elkaar omkijken. Veel gebruikelijke activiteiten liggen stil en de eenzaamheid is toegenomen. Maatschappelijke (vrijwilligers)organisaties hebben het moeilijk. Het komt dus heel slecht uit dat veel gemeenten nu (moeten) bezuinigen op voorzieningen in het voorliggend veld. Hopelijk hebben verenigingen, ontmoetingsplekken en inwonersinitiatieven voldoende veerkracht om na 'corona' hun sociale functie te kunnen heroveren. Gemeenten kunnen onder meer bijdragen door in beeld te brengen waar de gaten vallen en inwoners uit te dagen op de één of andere manier invulling te geven aan noodzakelijke sociale functies. Dit onderzoek doet vermoeden dat dorpen en buurten waar de sociale samenhang klein is, extra aandacht behoeven.

Gezondheid

De coronacrisis komt hard aan bij mensen met een slechte gezondheid. Ze zijn kwetsbaarder bij een besmetting met het virus. En in het panelonderzoek scoren ze opvallend hoog op eenzaamheid en (financiële) zorgen. Maar dat niet alleen, 'corona' heeft bij hen veel vaker dan bij andere groepen Groningers geleid tot minder inkomsten en meer uitgaven. Dit bevestigt dat preventief gezondheidsbeleid zeer relevant is. Het samengaan van gezondheidsproblemen met armoede of schulden is en blijft daarin een belangrijk onderdeel.

Literatuur

AOb (november 2020). *Inventarisatie van de Algemene Onderwijsbond (AOb) onder leden in het basis-, voortgezet en speciaal onderwijs.*

Cito (november 2020). *Het effect van afstandsonderwijs op leerresultaten.*

CBS (2020). *CBS-enquete Sociale samenhang & Welzijn.*

CPB (2020). *Novemberraming: Economische vooruitzichten 2021.*

NZA (2021). *Analyse van de gevolgen van de coronacrisis voor verwijzing naar medisch-specialistische zorg en inzichten uit Zorgbeeld.*

Oxford University (oktober 2020). *Learning inequality during the COVID-19 pandemic.*

Plaisier, M., e.a. (December 2020). *Welbevinden ten tijde van corona. (Sociaal en Cultureel Planbureau).*

Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2000). *Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. (American Psychologist).*

RIVM (13 januari 2021). *Rapportage Campagne-effectmonitor 'Alleen Samen'.*

RIVM (14 september 2020). *Kort-cyclische rapportage indirecte effecten covid -19 op zorg en gezondheid.*

SNS (oktober 2020). *Jongeren bezorg om financiële impact corona.*

Sociaal Planbureau Groningen (2019). *Paneluitvraag Gezondheid en Vitaliteit.*

Sociaal Planbureau Groningen (2021). *Paneluitvraag leefbaarheid.*

Turkenburg, M. (oktober 2020). *SCP-coronakompas: Onderwijs, kwaliteit van leven in tijden van corona. (Sociaal Cultureel Planbureau).*

UWV (december 2020). *SBB en UWV: jongeren sterk geraakt door coronacrisis.*

Colofon

Onderzoekers/auteurs

Simone Barends, Marian Feitsma, Danique Hutten, Imke Oosting, Jessy Snip

Vormgeving

Studio Martiene Raven

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door de provincie Groningen.

Februari 2021



Sociaal Planbureau Groningen is
onderdeel van CMO STAMM